

Respondetur: 1) Sunt quaedam veritates ad religionem pertinentes, quae lumine naturali sunt *evidentes*, et secundum ipsam naturam absolute necessariae ad ordinem in civili societate servandum: talis, ex. gr., est Dei Providentia, quae bonis praemium, malis poenam rependit; animae immortalitas, existentia libertatis, etc. Iuxta ordinem naturae, societas ius habet et officium prohibendi ne aliquid proferatur contra illas veritates; siquidem ius habet et officium tum conservandi seipsam, tum sociorum bono providendi.

2) Quod autem absque auctoritate infallibili obtineri nequeat unitas in vera religione, praesertim *positiva*, aut *supernaturali*, ac proinde nec perfectio societatis; id haberi potest tamquam indicium, quod Deus non creavit hominem pro solo ordine naturali, sed naturalem ordinem ad supernaturalem direxit. Ut enim inquit D. Thomas (2.-2. q. 2. a. 3.), «perfectio rationalis creaturae non solum consistit in eo quod ei competit secundum naturam, sed in eo etiam quod ei attribuitur ex quadam supernaturali participatione divinae bonitatis». Quare si Deus reliquisset hominem sine revelatione et auctoritate infallibili, nec alio modo providisset unitati, de qua loquimur; in hac hypothesi unitas illa fuisset impossibilis: ad impossible autem nemo tenetur. At ex hoc non sequitur quod data ex Dei benignitate revelatione et auctoritate infallibili, ac proinde data possibilitate obtinendi unitatem in religione, adhuc remaneat penes arbitrium tendere ad perfectionem societatis, unitatem religionis promovendo, aut illam negligere: in hoc casu nulla esset excusatio ex parte potentiae.

3) Si revelatio divina et auctoritas infallibilis existit, uti probavimus in tract. de Virtutibus (disp. 4. a. 7. et 8.), ea est obligatoria. Non modo autem singuli homines, sed ipsa societas debet veram religionem profiteri (nn. 37-57.); ergo ipsa societas civilis debet et revelatam a Deo religionem amplecti, et infallibili auctoritati in iis, quae ad religionem pertinent, subiici. Semel vero acceptata revelata religione, infallibilique agnita auctoritate, potestas civilis unitatem in religione promoveret non ipsa, auctoritate sua, praescribendo quid sit credendum, sed obligationem ab infallibili auctoritate inductam urgendo.

4) Iamvero infra probabimus revelationem factam esse; veram esse revelationem christianam; in vera revelatione christiana dari

auctoritatem infallibilem: nunc ergo et potest et debet, mediante hac auctoritate, promoveri unitas verae religionis. Supponamus ergo membra, moraliter saltem omnia, alicuius societatis civilis esse etiam membra Ecclesiae catholicae, atque ita ipsam societatem pertinere ad catholicam religionem: ex dictis probationibus in thesi, tenetur suprema auctoritas huius societatis catholicam unitatem servare. Haec omnia pulcherrime exponit Taparelli (l. c. 876-891.).

85. *Dices II.*: Civilis societas diversa omnino est a societate religiosa (ab Ecclesia), et pro fine habet felicitatem temporalem; cum societatis religiosae finis sit felicitas aeterna. Atqui iura et officia ex fine degenerantur, nec debent duae illae societates confundi. Ergo societas civilis nihil potest in iis quae ad religionem pertinent; adeoque nec ius habet neque officium unitatis promovendae.

Resp. dist.: societas civilis catholicorum *distincta* est a societate religiosa (seu ab Ecclesia), *conc.*, *separata* est ab illa, *neg.* Pariter finis societatis civilis est temporalis felicitas *proxime* et *directe*, *conc.*, *ultimo* et *indirecte*, *neg.* (n. 39.); cf. etiam Card. Tarquini (Ius. eccl. publ., pag. 47. ed. 6.). Cum in hypothesi, de qua agimus, eadem sint membra societatis civilis et ecclesiasticae; hae duae societates nequeunt esse *separatae*, sed *distinctae*: sicut in homine anima et corpus sunt partes eius distinctae, at non separatae. Hinc quemadmodum corpus debet animae, cui subiicitur, eiusque operationibus inservire; ita societas civilis debet religiosam suo modo adiuvare. Qua comparatione usi sunt Theologi passim: D. Thomas (2.-2. q. 60. a. 6. ad 3.); Suarez (de Leg. l. 4. c. 9.); Bellarminus, qui (de Rom. Pontif. l. 5. c. 6.), relatis PP. auctoritatibus, ita scribit: «Ut enim se habent in homine spiritus et caro, ita se habent in Ecclesia duae illae potestates. Nam caro et spiritus sunt quasi duae Respublicae, quae et separatae et coniunctae inveniri possunt. Habet caro sensum et appetitum, quibus respondent actus et obiecta proportionata, et quorum omnium finis immediatus est sanitas et bona constitutio corporis; habet spiritus intellectum et voluntatem et actus atque obiecta proportionata, et pro fine, animae sanitatem et perfectionem. Invenitur caro sine spiritu in brutis: invenitur spiritus sine carne in Angelis.

« Ex quo apparet neutrum esse praecise propter alterum: inventur etiam caro adiuncta spiritui in homine, ubi quia unam personam faciunt, necessario habent subordinationem et connexionem. Caro enim subest, spiritus praeeat, et licet spiritus non se misceat actionibus carnis, sed sinat eam exercere omnes suas actiones, ut in brutis exercet, tamen quando eae officiunt fini ipsius spiritus, spiritus carni imperat, eamque castigat, et si opus est, indicit ieiunia, aliasque afflictiones, etiam cum detimento aliquo et debilitatione ipsius corporis: et cogit linguam ne loquatur, oculos ne videant, etc. Pari ratione si ad finem spiritus obtainendum necessaria sit aliqua carnis operatio, et ipsa etiam mors; spiritus imperare potest carni, ut se ac sua exponat, ut in Martyribus videmus.

« Ita prorsus politica potestas habet suos principes, leges, iudicia, etc., et similiter Ecclesiastica suos Episcopos, canones, iudicia. Illa habet pro fine temporalem pacem; ista, salutem aeternam. Inveniuntur quandoque separatae, ut olim tempore Apostolorum; quandoque coniunctae, ut nunc. Quando autem sunt coniunctae, unum corpus efficiunt, ideoque debent esse connexae, et inferior superiori subiecta et subordinata. Itaque spiritualis non se miscet temporalibus negotiis, sed sinit omnia procedere, sicut antequam essent coniunctae, dummodo non obsint fini spirituali, aut non sint necessaria ad eum consequendum. Si autem tale quid accidat, spiritualis potestas potest et debet coercere temporalem omni ratione ac via, quae ad id necessaria esse videbitur ».

86. *Dices III.*: Si societas civilis, veram possidens religionem, ius habet et officium conservandi ac promovendi unitatem religionis, quatenus haec promovet externam pacem et unitatem nationalem; etiam societas heterodoxa haberet idem ius et officium quoad falsam religionem. Sed nos id reprobamus in republica heterodoxa: videmur ergo duplii, ut aiunt, mensura uti.

Respondeatur: 1) Haec obiectio falso supponit idem ius competere veritati et errori; cum e contra errori nullum ius tribui possit: ius enim est potestas moralis, ideoque secundum rationem; et error est contra rationem.

2) Falso etiam supponitur, unicam, aut saltem praincipiam rationem promovendi unitatem in vera religione esse externam

pacem et tranquillitatem societatis civilis: cum praincipia ratio sit obligatio respectu individuorum et societatum profitendi unicam veram religionem (n. 37.), ac consequenter impediendi « secundum quod possibile fuerit » quidquid illi obstat. Quando agitur de falsa religione, repeti potius debet illud: « Non veni pacem mittere, sed gladium »: namque dissensio nationalis minus malum est quam perseverantia in errore quoad religionem, a qua aeterna salus pendet.

3) In hac obiectione, uti recte notat Tarquini (op. cit. pag. 68.), « supponitur *errori*, eo saltem nomine, quod tales se non existimat, eadem iura competere, ac *veritati*, quod aequo falso est, ac si quis dicat, *amentibus*, eo saltem nomine, quod tales se non existimant, eadem iura competere, quae *mente sanis*. Sed in hac re triplex distingui debet respectus, *primus* relate ad conscientiam Ecclesiae, *alter* relate ad conscientiam heterodoxorum, *tertius* relate ad rem ipsam, qualis ab extraneo quopiam iudicari deberet. *Ad Ecclesiam* quod attinet, ea certa est non tam opinione propria, quam divinis testimoniis, in se una veritatem esse, in ceteris pseudo-religionibus errorem, idque ad articulum fidei pertinere, contra quem nihil agere potest: inde ei nulla mensurae duplicitas, sed lex aeterna firma manet, quae veritati prae errore dominatum defert, negatque esse posse participationem iustitiae cum iniuitate, aut societatem luci ad tenebras (2. Cor. 6. 14.). Quod spectat *ad heterodoxos*, quatenus *in bona fide* maneant, eodem iure erunt, ac amentes, quibus nihil imputatur ex iis, quae in amentia agunt. Quod denique attinet *ad rem ipsam*, ea tales habet characteres, ut in foro saltem externo nemo aequus non agnoscere Ecclesiae iura debeat. Quidquid enim sit de interna bona fide heterodoxorum, ea certe probari extrinsecus nemini aequo potest. Aut enim serio, rectaque cum voluntate attendunt ad motiva credibilitatis Ecclesiae catholicae, et ad notas falsitatis sectae suae, aut non attendunt, vel serio, rectaque cum voluntate attendere nolunt. Si nullo modo, vel rite non attendunt, cum eorum ignorantia aut crassa sit, aut etiam affectata, una cum bona fide esse nequit. At si rite attendunt, multo minus admitti poterit, eos bona cum fide in errore suo persistere... Quidquid igitur sit de interno uniuscuiusque heterodoxi statu, de quo Deus iudicabit,

extrinsecus certe nemo aequus iudicare peterit, eos *bona fide* esse; unde omnis obiectae criminacionis species evanescit. Ecclesiam *duplici mensura* uti: qua tamen ne in hypothesis quidem *bonae eorum fidei* uteretur, cum vera inter se atque eos relatio, ut dictum est, eadem illa esset, quae est inter sanos, et amentes qui se sanos putant ».

87. *Dices IV.*: Si concedatur libertas cultuum, atque facultas propagandi diversas doctrinas religiosas, nihil mali, et non leve emolumentum inde proveniet. Nam veritas potiorem vim habet, quam error; et virtus magis allicit, quam vitium: veritas autem et virtus undique disputata, clariori luce resulgens errorum vitorumque tenebras dissipabit.

Respondetur: 1) Veritas et virtus *objective* et in se maiorem vim habent, quam error et vitium; sed non item *subjective*, et quoad nos. Quod iis, qui fidem habent, manifestum fit ex iis, quae fides docet de effectibus peccati originalis; caeteris constat saltem ex experientia. « Fascinatio enim nugacitatis (Sap. IV. 12.) obsecurat bona, et inconstantia concupiscentiae transvertit sensum »: quibus respondet illud: « video meliora proboque, deteriora sequor ». Unde etiam S. Bernardus (de Consid. l. 5. c. 1.) ait: « Ubi sumus vallis est lacrymarum, in qua sensualitas regnat, et consideratio exulat; in qua libere quidem et potestative se exserit sensus corporeus, sed intricatus caligat oculus spiritualis ».

2) Hanc veritatem confirmat communis veluti sensus. Nam si obiecta ratio quidquam probaret, aequo ostenderet libertatem concedendam esse pro omni flagitio; at in omnibus recte constitutis societatibus, lex in quaedam publica delicta animadvertisit. Unde repeti hic debent quae supra (n. 40.) retulimus ex S. Augustino: « Frustra dicas: relinquar libero arbitrio (quoad res religiosas). Cur enim non in homicidiis et in stupris et in quibuscumque aliis facinoribus et flagitiis, libero arbitrio dimittendum esse proclamas? Quae tamen omnia iustis legibus comprimi, utilissimum ac saluberrimum est ».

3) Si ulla inesset vis argumento, cui respondemus, nonne transferendum esset ad ipsam domesticam societatem? Virtus et veritas potiorem vim habent vitio et errore: ergo parentes, nulla adhibita prudenti cura, sinent ut filii et filiae quoslibet libros,

+ dicitur auctor

etiam contra fidem et mores, legant; nullius conversationem societatemque devitent, ad quemlibet locum accendant, etc. Sed nec ipsi, quos impugnamus, ita se gerunt.

88. *Dices V.*: Ipse Deus relinquit nobis libertatem profitendi religionem, quam volumus; quomodo ergo ad unam determinate retinendam compellet nos humana auctoritas?

Resp. dist.: Deus relinquit nobis libertatem *physicam*, de qua non est quaestio, *conc.*; libertatem *moraalem*, de qua unice agitur, *neg.* (nn. 65-67.). Certe, uti patet ex supra disputatis, Deus legem statuit, qua tenemur veram religionem profiteri: atque auctoritas a Deo constituta, ut dicitur (Rom. XIII. 4.), « Dei minister est... vindex in iram ei qui malum agit ». Unde S. Leo M. (ep. 75.), scribens ad Leonem Imperatorem, ait: « Debes incessanter advertere, regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiae praesidium esse collatam ».

89. *Dices VI.*: Negata tolerantia politica, turbatur pax et tranquillitas societatis civilis: ergo concedenda est.

Resp. dist. antec.: per se, *neg.*, uti patet ex demonstratione thesis: per accidens, *subd.*; et tunc *hypothetice* concedenda esset tolerantia politica uti minus malum, *trans.*; *absolute* uti in se bona, *neg.* « Excutit, inquit Tarquini (op. cit. pag. 66.), omnem metum Auctor de regim. Princ. l. 1. c. 15. ubi in hoc principum officio declarando naturalem illam conditionem apponit “ secundum quod possibile fuerit.” Quapropter circumstantiarum reipublicae habenda ratio est, quae si eiusmodi sint, ut illud praestari vetent, ea tolerantia adhibenda erit, quae in aliis etiam permittendis malefactis non raro adhibetur, ita tamen ut princeps negative ac passive se habeat; nihil autem, quod Ecclesiae bono contrarium sit positive approbat ».

90. *Dices VII.*: Intolerantia politica in re religionis videtur potius alienos facere a vera religione hominum animos: apprehenditur enim ut improba dominatio, quae terrore potius, quam doctrina statuitur.

Respondetur cum S. Augustino (ep. 92. alias 48. ad Vincen-
tium): « At enim quibusdam ista non prosunt. Numquid ideo negligenda est medicina, quia nonnullorum insanabilis est pestilenta? Tu non attendis nisi ad eos, qui ita duri sunt, ut *nec* istam

recipient disciplinam. De talibus enim scriptum est: "Frustra flagellavi filios vestros; disciplinam non receperunt;" puto tamen, quia dilectione, non odio flagellati sunt. Sed debes etiam tam multos attendere, de quorum salute gaudemus. Si enim terrentur, et non docerentur, improba quasi dominatio videretur. Rursus, si docerentur et non terrentur, vetustate consuetudinis obdurati ad capessendam viam salutis pigrus moverentur; quandoquidem multi, quos bene novimus, redditia sibi ratione, et manifestata divinis testimoniis veritate, respondebant, cupere se in Ecclesiae catholicae communionem transire, sed perditorum hominum inimicitias formidare... Cum vero doctrina salutaris terrori utili adiungeretur... de multorum, ut dixi, salute laetamur benedictum nobiscum Deo quod sua pollicitatione completa, qua Reges terrae Christo servituros esse permisit, sic sanavit infirmos ». Et infra: « Et tamen vereris, ne cum imperialibus legibus ad unitatem cogimini, nomen Dei a Judaeis et Paganis diatius blasphemetur; quasi nesciant Judaei, quemadmodum primus populus Israel etiam bello delere voluerit duas illas tribus et dimidiam, quae ultra Jordanem terras acceperant, quando eas putaverunt se ab unitate sui populi separare. Pagani vero magis non blasphemare possunt de legibus, quas contra idolorum cultores Christiani imperatores tulerunt: et tamen ex eis multi correcti, et ad Deum vivum verumque conversi sunt, et quotidie convertuntur ». — Cf. praeclara quae scribit de hac controversia Liberatore (*La Chiesa e lo Stato*, cap. I. art. 4-7.).

ARTICULUS QUINTUS

An possibilis sit divina revelatio.

§ 1.

Quaedam de revelationis natura praestituntur.

91. Ex hactenus disputatis apertissime liquet, tum religionem necessariam esse homini individuo ac societati, tum unicam esse veram religionem. At quae nam est *vera* illa religio, siquidem plures in mundo existunt inter se discrepantes religiones? Ut huic quaestioni respondere possumus, quaedam inquiramus oportet de religione *revelata*; cum enim praecipua religionis partitio sit in revelatam et naturalem, imprimis innotescere debet, num unica vera religio sit revelata, an naturali solum contenti esse possumus. Incipiamus igitur a revelatae religionis possibilitate.

92. Vix expedire videretur in quaestionem adducere revelationis possibilitatem, cum factum ipsum revelationis tam evidenter signis manifestetur, ut infra patebit, ut ea considerantibus impossibile sit eius existentiam inficiari. Nihilominus tot sunt sophismata quae hodierna impietas contra ipsam possibilitatem revelationis congerit, ut hanc quaestionem minime negligere possumus.

93. Praestat imprimis veram revelationis ideam paucis statuere. Ecclesiae documenta hac de re sunt praecipue sequentia. Conc. Vaticanum (Const. *Dei filius*, cap. 2.) inquit: « Eadem Sancta Mater Ecclesia tenet et docet, Deum rerum omnium principium et finem, naturali humanae rationis lumine e rebus creatis certo cognosci posse: invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta, conspiciuntur: attamen placuisse eius sapientiae et bonitati alia, eaque supernaturali via seipsum ac aeterna voluntatis suae decreta humano generi revelare, dicente Apostolo: Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis: novissime, diebus istis, locutus est nobis in